

Fabrikinspektør-Beretninger.

II.

De engelske, tyske, schweiziske.

Fabrikinspektorat-Institutet i England staar, som bekendt, i Alder forrest i Rækken og har ogsaa i stort Omfang tjent de andre Lande som Mønster. Efter de engelske Fabrikloves Kodificering og Konsolidering ved »the Factory and Workshop Act, 1878«, er den engelske Fabrikinspektion stærkt centraliseret. Tidligere havde Forholdet været et noget andet: De første, den 1. Januar 1834 indsatte Fabrikinspektører, fire i Tallet, var hverandre sideordnede; — de følte dog Nødvendigheden af en ensartet Optræden, samledes aarligt til fælles Raadslagning, og afgav ved Siden af de særlige Beretninger om de respektive Distrikter en fælles, sammenfattende Beretning. Senere traadte to ligestillede Inspektører i Spidsen for Inspektionen; — de afgav hver for sig halvaarlige Beretninger, men forsynede dem med en kort, fælles Indledning, der indeholdt rent statistisk Materiale*). Nu, efter 1878, er Hovedtrækene i Inspektionens Organisation disse**): I Spidsen for Inspektionen (der sorterer under »the Home Departement«, og for hvis Gennemførelse »H. M. Principal Secretary of State for the Home Departement« er an-

*) Adler i Jahrb. für N. O. u. St. N. F. VIII. (1884) S. 209 og 204.

**) l. c. S. 204 fgg.

Fabrikinspektør-Beretninger.

II.

De engelske, tyske, schweiziske.

Fabrikinspektorat-Institutet i England staar, som bekendt, i Alder forrest i Rækken og har ogsaa i stort Omfang tjent de andre Lande som Mønster. Efter de engelske Fabrikloves Kodificering og Konsolidering ved »the Factory and Workshop Act, 1878«, er den engelske Fabrikinspektion stærkt centraliseret. Tidligere havde Forholdet været et noget andet: De første, den 1. Januar 1834 indsatte Fabrikinspektører, fire i Tallet, var hverandre sideordnede; — de følte dog Nødvendigheden af en ensartet Optræden, samledes aarligt til fælles Raadslagning, og afgav ved Siden af de særlige Beretninger om de respektive Distrikter en fælles, sammenfattende Beretning. Senere traadte to ligestillede Inspektører i Spidsen for Inspektionen; — de afgav hver for sig halvaarlige Beretninger, men forsynede dem med en kort, fælles Indledning, der indeholdt rent statistisk Materiale*). Nu, efter 1878, er Hovedtrækene i Inspektionens Organisation disse**): I Spidsen for Inspektionen (der sorterer under »the Home Departement«, og for hvis Gennemførelse »H. M. Principal Secretary of State for the Home Departement« er an-

*) Adler i Jahrb. für N. O. u. St. N. F. VIII. (1884) S. 209 og 204.

***) l. c. S. 204 fgg.

svarlig) staar *H. M. Chief Inspector*, der direkte referer til Statssekretæren. The Chief Inspector assisteres af nogle *Superintending Inspectors*, under hvilke atter *the Inspectors* fungerer. Ifølge Loven bestemmer Statssekretæren disse Embedsmænds og deres Medhjælperes Tal; — ifølge den Beretning, som Dr. Victor Adler afgav om den Studierejse, han i 1883 foretog i England, fandtes der 5 *Superintending Inspectors* og 39 *Inspectors*, mellem hvilke de 39 Inspektionsdistrikter var fordelt. Disse Størrelse er meget forskellig: i nogle findes knap 1000, i andre over 3000 Forretninger at inspicere, i de fleste dog mellem 1000 og 1500. Inspektørerne i de 10 største Distrikter har hver en *Junior Inspector* til Medhjælper. Lønningerne er rundelige: ifølge Budgettet for 1883—84 fik *H. M. Chief Inspector* 1200 £, en *Superintending Inspector* mellem 500 og 700 £, en *Inspector* mellem 300 og 500 £, og en *Junior Inspector* mellem 200 og 300 £ i aarlig Gage; desforuden rigelig Erstatning for Rejsedgifter o. lign. De gode Lønningsforhold og den høje sociale Anseelse, Stillingen som Fabrikinspektør nyder, gør denne Stilling meget søgt: Mænd af alle Samfundsklasser optræder som Ansøgere, i den senere Tid især Embedsmænd og Officerer, tidligere især Læger; af Teknikere findes der derimod paafaldende faa blandt Inspektørerne. Hvad man fremfor alt forlanger af en Inspektør, er, at han er en fuldendt »Gentleman«, dernæst, at han har »common sense.« Derimod lægges der ingen særlig Vægt paa teknisk eller hygiejnisk Fordannelse, — ja ofte betragtes specielle (tekniske eller hygiejniske) Fagkundskaber nærmest med Uvilje, da man befrygter, at de Paaagældende let paa Grund af disse deres specielle Fagkundskaber kan forfalde til Ensidighed, — en karakteristisk engelsk Opfattelse. I de senere Aar har man ogsaa begyndt at imødekomme Arbejdernes Forlangende om, at Fabrikinspektørerne ogsaa tages af Arbejderklassen. — Inspektørerne assisteres ogsaa af Fabriklægerne, »*Certifying Surgeons*«, der imidlertid ikke lønnes af Staten, men af Fabrikanterne, og derved let kommer i et Afhængighedsforhold til disse, hvoraf atter følger, at deres Kontrol med Fabrikbørnenes Alder, Arbejdsduelighed m. m. let bliver rent formel.

Inspektørerne har hver Uge at afgive en nøjagtig

Beretning om deres Virksomhed til the Chief Inspector. Desforuden afgiver de en aarlig Beretning. The Chief Inspector aflægger for Statssekretæren en aarlig Beretning, der offentliggøres ved Trykken og udkommer i Bogform til en billig Pris. I disse Beretninger finder man altid visse Spørgsmaal særligt behandlede og be-lyst ved Citater af Breve fra Inspektørerne. Sagen er den, at the Chief Inspector hvert Aar fremhæver endel Spørgsmaal, som han ønsker, at de ham underordnede Inspektører særligt skal rette deres Opmærksomhed paa. »Saaledes danner Inspektørerne en permanent Enquête til Studiet af de paagældende Spørgsmaal, og deres Chef er paa en vis Maade Ordfører.« »Denne i og for sig fortræffelige Indretning har dog ogsaa sin Skyggeside. Eftersom the Chief Inspector alene forfatter Beretningen og ubetinget forfølger over det Materiale, hans Underordnede har leveret ham, kan man af Beretningerne egenlig kun lære den enkelte Mands Anskuelse at kende. Af Inspektørernes Beretninger tager han maaske kun det, der tjener til at støtte hans Anskuelse, og tager intet Hensyn til det øvrige. Klager derover kan man ofte høre fra Inspektørerne.« Faren ved Centraliseringen er jo netop Ensidigheden, Manglen paa tilstrækkelig Hensyntagen til alle de Momenter, der burde komme i Betragtning. Men i det Hele er jo dog Fordelene ved Fabrikinspektionens Centralisering overvejende: den er en Betingelse for, at alle de det Offenliges Tilsyn undergivne Arbejdssteder behandles ligeligt — hvilket netop er den første Fordring, der maa stilles til en Fabrikinspektion —, og den letter Bearbejdelsen af de under Inspektionen indsamlede Erfaringer. Uden Centraliseringen vilde de engelske Fabrikinspektører næppe være komne til at øve saa stor Indflydelse paa Lovgivningen, som den, de faktisk kom til at øve: til den enkelte Inspektørs individuelle Anskuelser vilde der næppe være blevet taget det Hensyn som det, der maatte tages til den samlede Inspektion.*)

Ifølge det ovenfor Anførte maa man vente i de forskellige Aars Beretninger at finde forskelligtartede Spørgsmaal særligt fremdragne. Den af the Chief Inspector sidst afgivne Beretning (til 31te Oktober

*) Adler, l. c. passim.

1885)*) er ikke særlig interessant, men den kan altid benyttes som Prøve paa, hvorledes Beretningerne nu ser ud:

Den præsenterer sig som en lille Bog i almindeligt Oktavformat, paa 159 Sider, og sælges for 10 d. Den allerstørste Del af Bogen (de 136 Sider) er optaget af en tabellarisk Oversigt over alle de Sager for Overtrædelser af Fabrikloven, der er forfaldne i det forløbne Aar. Der angives her Navnene paa de Personer, mod hvem Sagerne var anlagte, Stedet, hvor Sagerne forefaldt, Lovovertrædelsens Art, den idømte Straf og de særlige Bemærkninger, der kan være Aaledning til.

Sin Beretning for 1885 aabner the Chief Inspector, Alexander Redgrave, med nogle Uddrag af Inspektørernes Beretninger til Belysning af den økonomiske Situation, »the condition of trade«. Her en enkelt Prøve:

Mr. Coles, Superintending Inspector for Manchester og de store Industrier i Lancashire beretter om Bomuldsindustrien: »I Oldham og dets Omegn stod Bomuldsspindierne næsten stille i 13 Uger paa Grund af en Strike, som Spørgsmaal om Arbejdslønnen havde fremkaldt. 144 Fabriker havde standset, 80 Aktieselskaber og 64 Enkeltfirmaer. Forraadene af Garn maa ved Strikens Begyndelse have været meget store; thi skønt omtrent syv Millioner Tene stod stille, steg Prisen næppe, og jeg hørte, at selv da Striken ophørte, var der paa nogle Steder store Forraad tilovers. Dette beviser uden Tvivl, at paa Grund af den store Mængde nystiftede Fabriker i Oldham og Omegn er Produktionen voxet for stærkt, uden at ny Markeder er blevne aabnede: Produktionen har, kort sagt, været større end Efterspørgslen. Hvis ny Markeder ikke aabnes, vil Bomuldsforretningen ikke trives; alle Anstrængelser skulde, uden politiske Hensyn, gøres for at aabne saadanne Markeder, hvor muligt. Oldham-Fabrikerne har genoptaget Arbejdet med tarvelige Udsigter. Efter officielle Beretninger er der for Tiden 56 Bomuldsspinder-

*) Report of the Chief Inspector of Factories and Workshops to Her Majesty's Principal Secretary of State for the Home Departement, for the Year ending 31st October 1885. London 1886.

ier i Oldham og Omegn med Underskud paa 85,111 Pd. St. Før jeg forlader dette Emne, maa jeg tilføje, at Striken i Oldham forløb i Fredelighed, og Arbejderne tortjener stor Ros for deres ordenlige Opførsel, især de Arbejdere, som, uden at faa Strikebetaling, bar deres Savn, og de maa have været store, med saa stor Ro og Taalmod ...« Lignende Uddrag af Beretningerne fra de forskellige Inspektionsdistrikter anfører the Chief Inspector adskillige af: undertiden har disse Uddrag mere den økonomiske Situation i Almindelighed til Genstand, undertiden tjener de til udførligere at belyse specielle Industrigrenes Forhold; ofte er de ledsagede af endel Statistik. Forøvrigt holder Beretningen sig overvejende til Omtalen af de forefaldne Ulykkes-tilfælde.

Tager man Beretningen for dette enkelte Aar for sig, vil man faa et temmeligt tarveligt Indtryk; af Beretninger for andre Aar kan man have mere Udbytte, og tager man en hel Samling af de engelske Beretninger, vil man i den finde et stort Materiale til Belysning af de sociale og økonomiske Tilstande i England. Det er en bekendt Sag, hvorledes Karl Marx forstod at benytte dette Materiale. Hans store Værk er et Vidnesbyrd om, i hvilken Gæld den sociale Videnskab staar til den engelske Fabrikinspektions praktiske Mænd. Som tidligere anført her i Tidsskriftet*) lod Rodbertus i et Brev til Rudolf Meyer falde den Ytring, at de »engelske Fabrikinspektører ikke har hjulpet Arbejderne«, men blot »leveret Marx Materiale«, — af hvilken Grund Marx »holdt saa meget af dem«. Der er for det første en Modsigelse i at sige: at Inspektørerne »ikke har hjulpet Arbejderne«, men blot hjulpet Marx med at skrive »das Kapital«, — thi dette Værk har utvivlsomt været »en Hjælp« i Arbejderspørgsmaalet, og for saa vidt har Inspektørerne da i alt Fald indirekte hjulpet Arbejderne**). Det er for det andet

*) Aarg. 1885, S. 473.

***) Her kan der maaske mindes om, at da man i Norden begyndte at arbejde for Indførelsen af en Fabriklovgivning, da det første nordiske Industrimøde i 1872 havde Sagen for, appellerede Dr. Hornemann, der indledede Diskussionen om denne Sag, særligt til Marx, — med hvis Tendens han forøvrigt ikke kunde mistænkes at sympathisere. Gennem Marx som Mellemand fandt de engelske Erfaringer Vej ogsaa til os.

urigtigt at betegne denne Hjælp til Socialforskningen som ringe. Det er tværtimod en meget betydelig Gerning. Og for det tredje har Inspektorerne og deres Beretninger været en stor Hjælp for Arbejderne — længe inden »das Kapital« saa Lyset. De Skildringer af Arbejdernes Kaar, som Inspektorerne udkastede i deres Beretninger, gjorde mægtigt Indtryk paa den offentlige Mening og dens Repræsentanter i det engelske Parlament. Der maatte tages Hensyn hertil, og den Udvikling af Fabriklovgivningen, der fra 1833 — efter at Fabrikinspektionsinstitutionen var bleven indført — fandt Sted i England, skyldes hovedsagelig netop Fabrikinspektorerne og deres Beretninger. Men Englands Exempel har virket bestemmende for adskillige andre europæiske Stater. Hvis man da overhovedet billiger den moderne Fabriklovgivning og erkender, at den er i Arbejdernes Interesse, maa man ogsaa indrømme, at Inspektorerne, idet de aabent og tydeligt fremlagde deres Erfaringer og Iagttagelser for Offenheden, hjalp Arbejderne, — og sikkert adskilligt mere end den Art »Lønningsinspektører«, som Rodbertus drømte om, vilde kunde gøre det, — og de engelske Arbejdere har atter, som Marx udtrykker det*), overhovedet været den moderne Arbejderklassens »Preisfechter«.

Hvad sluttelig angaar det industrielle Omraade, hvorfra de engelske Inspektører kan indhente deres Erfaringer, saa er ifølge Loven saagodtsom hele Industrien underkastet det Offenliges Tilsyn, nemlig ikke blot »factories«, men ogsaa »workshops«, ja endog »domestic workshops«. Faktisk reduceres Omraadet dog betydeligt, dels fordi der er for faa Inspektører til at overskue hele dette kolossale Omraade, dels fordi Vanskeligheder af forskellig Art stiller sig i Vejen, især ved Tilsynet af de smaa og de hjemlige Værksteder: en virkelig Inspektion er vel kun »factories« og de større Værksteder underkastede. Men selv saaledes indskrænket, er Omraadet dog altid saa stort, at de Erfaringer, der kan indsamles fra det, bliver af meget betydelig Rækkevidde.

*) Marx, »das Kapital« I, S. 294. (Udg. af 1883.)

Medens den engelske Fabrikinspektion rækker tilbage til 1833, altsaa er mere end et halvt Aarhundrede gammel, indførtes den tyske først ved Loven af 17de Juli 1878. Ganske vist havde allerede en Lov af 16de Maj 1853 om Børns og unge Menneskers Arbejde i Fabriker for Preussens Vedkommende indført Fabrikinspektør-Institutet; ganske vist havde endog Love af ældre Dato givet Bestemmelser om et offentligt Fabriktilsyn, ja endog fra 1723, 1724 og følgende Aar kendte Preussen Fabrikinspektører;*) — men Beretninger fra disse Fortidens Fabrikinspektører er ikke blevne offentliggjorte (med Undtagelse af nogle faa fra Halvfjerds-erne), og obligatorisk blev Institutionen (som ogsaa Baden og Sachsen havde adopteret i Begyndelsen af Halvfjerds-erne) i hele Tyskland (med et Par ganske ubetydelige Undtagelser) først ved den nævnte Lov af 1878. (»Gewerbe-Ordnung« § 139 b.)

Men foruden Aldersforskellen bestaar der andre, meget vigtige, Forskelligheder mellem den engelske og den tyske Fabrikinspektion. Der bestaar baade Forskelligheder med Hensyn til det Omraade, hvorover Inspektionen strækker sig, og med Hensyn til dens Organisation. Og selvfølgelig træder disse Forskelligheder tilsyne i Beretningerne.

Den engelske Fabriklovgivning har, som bekendt, arbejdet sig frem Skridt for Skridt: fra kun at have omfattet et snævert afgrænset Omraade, har den bredet sig over stedse større Omraader og givet stedse fyldigere Bestemmelser, og nu er den naat frem til at omfatte næsten hele Industrien, omend i forskellig Grad. Vel er der nu ingen Tvivl om, at Inspektionen for en stor Mængde Arbejdssteders Vedkommende er ganske ufuldstændig; — alligevel kan dog de engelske Inspektører af og til faa Lejlighed til at gøre Iagttagelser — og altsaa til i deres Beretninger at fremdrage Æm for Offenheden — paa Omraader, hvorfra f. Ex. de tyske Inspektører er ganske udelukkede. De tyske Inspektører har at holde sig til Fabriker og fabrikliggende

*) Thun, Beiträge zur Geschichte der Gesetzgeb. u. Verwalt. zu Gunsten der Fabrikarbeiter in Preussen, i Zeitschr. d. kgl. preuss. statist. Bureaus, 1877; — og Elster, die Fabrikinspektionsber. u. die Arbeiterschutzgesetzgeb. in Deutschl., i Jahrb. f. N. O. u. St., N. F. XI (1885) p. 396.

Værksteder, Værfter o. lign. Paa dette Omraade har de dels den Opgave at paase, at Lovens Forskrifter vedrørende Børns, unge Menneskers og Kvinders Arbejde overholdes, dels virker de med ved Tilsynet med de Indretninger, der skal træffes for saavidt muligt at sikre Arbejdernes Liv og Sundhed mod Fare. Forsaa-vidt angaar Arbejdet i Bjergværker, underjordiske Gruber o. lign. er Inspektørernes Kompetence noget mere begrænset; og Tilsynet med Arbejdet her er overladt til særlige Embedsmænd, henhørende under Bjergværks-administrationen.

Hvad der i Tyskland særligt ankes over, er imidlertid Inspektionens Uensartethed og Mangelen paa Centralisation. Allerede et Blik paa de cirka 50 Inspektionsdistrikter, som det tyske Rige er delt i, vil give Anelser om, at Inspektionen kun meget ulige kan gennemføres paa de forskellige Steder. Ikke faa Distrikter er ikke saa store som Fyn, og har Befolkninger paa kun 100-, 200-, 300-, 400- og 500,000 Indb.; — men der er adskillige andre Distrikter, hvis Areal er omtrent saa stort som hele Danmarks, med Befolkninger, der er adskilligt større end hele den danske, og hvis Fabriker udgør et Tal, der er adskillige Gange større end Tallet paa samtlige danske Fabriker. I saa store Distrikter bliver det ikke muligt for en enkelt Inspektør at gennemføre mere end en partiel Kontrol, og hans Beretninger kommer da ogsaa til at lide derunder: den giver intet fuldstændigt Billede, kun Stumper og Stykker. Men ikke blot afstedkommer Distrikternes meget forskelligartede Beskaffenhed megen Ulighed i Tilsynet; ogsaa Manglen paa Overledelse og paa Samarbejden har denne Virkning. Rigtignok er den tyske »Gewerbe-Ordnung« en Rigslov; — men Tilsynet med dens Fabriklovbestemmelser er ikke overdraget til Rigs-Embedsmænd, men til Enkeltstaternes Embedsmænd. Hvad der fra Rigets Side gøres, indskrænker sig til, at »das Reichshandelsamt« samler alle de indløbne Beretninger — tildels kun uddragsvis — i et Bind, og at det forsyner dette Bind med en fælles Indholdsoversigt. Om noget Fællesarbejde mellem Inspektørerne er der (tildels bortset fra Sachsen) for Størstedelen ikke Tale. I den ene Del af Tyskland opfatter Inspektøren sin Bestilling paa én Maade, i den anden Del paa en anden Maade. I Württemberg besørger Inspektionen af en

»Geheimer Ober-Regierungs-rath«, der har mange andre Ting at passe, og som maaske kun kan ofre 8—14 Dage om Aaret til Inspektionen; kun en meget lille Del af Landets Fabriker faar han overhovedet Tid til at inspicere; — i Preussen arbejder de saakaldte »Gewerbe-räthe« ganske anderledes. Og selv i den samme Stats forskellige Provinser kan Inspektørerne indtage en meget forskellig Stilling (saaledes i Preussen). Gennemgaaende fører Løsheden i Organisation og Manglen paa Enhed med sig, at det der bringes ud af Inspektionen, ganske beror paa Inspektørernes individuelle Skøn.*)

Efter det Ovenstaaende vil man forstaa, at de tyske Beretninger er saa uensartede, at det for det større Publikum bliver umuligt ved Hjælp af dem at danne sig noget Totalbillede af de paagældende Forhold i det hele Rige; — men skal Rigets »Arbejderbeskyttelses-lovgivning« forandres, hvad jo ofte nok er blevet anbefalet i og udenfor Rigsdagen, vilde det jo netop være af stor Betydning, om Beretningerne kunde sætte hele det store Publikum, der har Indflydelse paa Rigsdagens Beslutninger, i Stand til at danne sig et samlet Billede. For Lægfolk er dette, som sagt, nu umuligt, og for Fagmænd i Grunden ogsaa, om det end maa indrømmes, at f. Ex. Elster i den citerede Afhandling ud af Beretningerne har vidst at drage en Række interessante Bidrag til Belysning af Spørgsmaalene om en eventuel Forandring af Arbejderbeskyttelseslovgivningen. Men er det end saa, at det ikke ret vel lader sig gøre ud af de uensartede Beretninger at faa noget Samlet, der har Gyldighed for det hele Rige, saa vil Beretningerne, tagne enkeltvis, dog meget ofte kunne læses med Nytte.

Der er nu for Exempel de bayerske Beretninger. Bayern, der i Areal er to Gange saa stort som Danmark, og har $2\frac{1}{2}$ Gange flere Indbyggere, er blandt de tyske Stater særligt stifmoderlig behandlet, forsaavidt angaar Tallet paa Fabrikinspektører. Det har kun tre. Disses Beretninger udgør — for Aaret 1885 — tilsammen en Bog paa 132 Sider, der sælges til den noget høje Pris M. 2,20, og offentliggøres for sig paa det bayerske Indenrigsministeriums Foranstalt-

*) Jfr. Adlers og Elsters ovenanf. Afhandlinger.

ning.*) Vi tager af disse Beretninger den af Münchener-Inspektøren afgivne for os. Dens Ordning er denne:

I. »Allgemeines«. Derunder findes Bemærkninger om den industrielle Situation og om den af Inspektøren i det paagældende Aar udfoldede Embedsvirksomhed, betragtet som Helhed. — II. »Jugendliche Arbeiter, Arbeiterinnen und Arbeiter im Allgemeinen«. A. Herunder nogle statistiske Data vedrørende de unge Arbejdere, Bemærkninger om Lovens Overholdelse, og andre Bemærkninger, Inspektøren maatte finde Anledning til. I Beretningen for 1885 fremsætter Inspektøren saaledes særligt nogle Bemærkninger om det »Lehrlingsausbeuterei«, der almindeligt gaar i Svang. B. Paa samme Maade fremstilles her de kvindelige Arbejders Forhold, og under C. Arbejdernes overhovedet. I Beretningen for 1885 dvæler Inspektøren her særligt udførligt ved Arbejdstiden, og — vel at mærke — han indskrænker sig ikke til blot at anføre de tørre Fakta, men fremsætter ogsaa sine subjektive Formeninger med Hensyn til den Indflydelse, som en større eller en kortere Arbejdstid i de forskellige Fag har paa Arbejdernes Sundhed saavel som paa deres Arbejdsevne. De faktiske Oplysninger refererer sig ikke udelukkende til hele industrielle Grupper eller Fag, men ofte gives der ogsaa Oplysninger om enkelte Fabriker. Exempelvis omtales, at i nogle store bayerske Papirfabriker, hvor der arbejdes 12 Timer hver Dag, Søndag medregnet, og hvor Arbejderne altsaa aldrig vilde faa en hel Søndag fri, er der truffet den Ordning, at med visse Mellemrum arbejder Arbejderne saa mange Timer ud over de reglementerede 12 — indtil 24 Timer i Træk —, at de kan faa hveranden Søndag helt fri. — III. »Schutz der Arbeiter vor Gefahren«. Først berettes om Ulykkestilfældene, og hvad der gøres for at forebygge dem, dernæst om sundhedsskadelige Indflydelser. Ogsaa her ikke blot statistiske Oplysninger, men ogsaa Raad og Vejledning. — IV. »Schutz der Nachbarn genehmigungspflichtiger Anlagen«. — V. »Wirtschaft-

*) Die Jahresberichte der k. bayerischen Fabrik-Inspektoren für das Jahr 1885. Mit einem Anhang betr. den Vollzug d. Gewerbe-Ordn. beim Bergbau. München, Theodor Ackermann, 1886.

liche und sittliche Zustände der Arbeiterbevölkerung; Wohlfahrtseinrichtungen; Verschiedenes«. — Beretningen slutter med diverse tabellariske Oversigter. Det ses af dem bl. a., at Tallet paa de inspicerede Fabriker i 1885 var 364 med c. 23,000 Arbejdere (hvoraf ca. 200 Børn mellem 12 og 14 Aar, og 1450 unge Mennesker mellem 14 og 16 Aar); — men i Distriktet antoges der at være over 1700 Fabriker med over 54,000 Arbejdere (hvoraf c. 40,000 mandlige). I hele Danmark, der netop har samme Areal og næsten samme Indbyggerantal som det bayerske Distrikt, stod i 1885 under det Offenliges Tilsyn 739 Arbejdssteder med ca. 25,000 Arbejdere (hvoraf ca. 2500 Børn fra 10—14 Aar og ca. 2600 unge Mennesker fra 14 til 18 Aar).

De andre Inspektørers Beretninger er ordnede efter samme System som den her eksempelvis fremdragne; men den Udførlighed, hvormed Skemaets enkelte Rubriker er udfyldt, er meget forskellig; og naturligvis har den ene Inspektør gjort Iagttagelser af en Art, den anden af en ganske anden; eller den ene finder Anledning til at dvæle ved andre Forhold end den anden. Om den ydre Ordning end er ens, bliver Indholdet dog forskelligt.

Det tyske Fabrikinspektorat-institut strækker sig ikke over et saa stort industrielt Omraade som det engelske; det er udrustet med utilstrækkelige Kræfter og dets hele Organisation er, som ovenfor antydet, mangelfuld. De Beretninger, der offentliggøres, er ikke nær saa fyldige som de østrigske, — men, naar Alt kommer til Alt, nægtes kan det dog ikke, at Socialforskeren ogsaa i dem vil finde et overordenligt rigt Materiale.

Netop ét Aar før Fabrikinspektorat-Institutet gjordes obligatorisk for hele det tyske Rige, blev det i Schweiz udvidet fra kun at have bestaaet i enkelte Kantoner til at omfatte det hele Edsforbund: den 23de Marts 1877 udkom den schweiziske Forbundslov angaaende Arbejde i Fabriker og den 1ste Januar 1878 traadte den i Kraft.

Ifølge Lovens § 17 paahviler Lovens Gennemførelse Kantonernes Regeringer. Disse er forpligtede til at meddele Forbundsraadet de nødvendige statistiske Oplysninger om de Fabriker, der findes i de respektive Kantoner. De har ogsaa til Forbundsraadet at afgive Beretning om deres Virksomhed vedrørende Lovens Gennemførelse, om de derved bemærkede Fremtoninger, om Lovens Virkninger osv.

Om Fabrikinspektionen hedder det i § 18: »Forbundsraadet øver Kontrol med Lovens Gennemførelse. Til dette Øjemed udnævner den Inspektører, og fastsætter disses Pligter og Rettigheder. Forbundsraadet kan desuden, hvis det anser det for nødvendigt, anordne Specialinspektører med Hensyn til enkelte Industrigrene eller Fabriker.«

For Tiden er Schweiz delt i 3 Inspektionskredse, hver med sin Inspektør. Disse Inspektører er sideordnede og sorterer hver for sig direkte under det schweiziske Handels- og Landbrugsdepartement. »Skønt saaledes ingen bureaukratisk Overordnelse finder Sted, behersker dog en enkelt Mands Aand den hele Institution. — Fabrikinspektør i 1ste Kreds, Fridolin Schulers. Denne Mand, der i mange Aar var Læge i Mollis, overtog allerede i 1867 Fabrikinspektionen i sit Hjemsteds-kanton, Glarus, hvor han har opnaaet de bedste Resultater. Da Forbundet skulde udarbejde en Lov, var det atter Schuler, der i første Række medvirkede ved Udarbejdelsen, og da det gjaldt at gennemføre Loven, henvendte Regeringen sig til ham, som den Eneste, der var i Stand til at gribe ind med fornøden Sagkundskab. Han beviste sit Fædrelandssind ved at opgive sin indbringende Praxis for at overtage Inspektionen.« Han skildres overhovedet som en for sin Stilling aldeles usædvanligt skikket Personlighed; det er ham, der har hævet den schweiziske Fabrikinspektion til et saa højt Standpunkt, — ham, der overhovedet har gjort den til, hvad den er, og Adler, der i de varmeste Ord udtaler sig om hans Forstand, Kundskaber og Takt, bemærker, at den schweiziske Inspektion, derved at denne enkelte Personlighed faktisk behersker den, har opnaaet det Væsenlige ved Centralisationen, omend Formen mangler.*)

*) Adler, l. c. p. 228 fg. Om Lønningsforholdene oplyser

Som ovenfor anført foreskriver Loven, at Kantonalregeringerne til Forbundsraadet skal indsende Beretning om Lovens Gennemførelse, dens Virkninger osv. Disse Kantonalregeringernes Beretninger offentliggjordes første Gang i 1883, omfattende de fem Aar 1878—82. Anden Gang udkom de i 1885, omfattende de to Aar 1883 og 1884. Meningen er nu, at de skal udkomme hvert andet Aar; de udgives af det schweiziske Handels- og Landbrugsdepartement. Men ogsaa Inspektørerne afgiver naturligvis Beretninger. Ogsaa disse udkommer hvertandet Aar, gældende for to Aar. Regeringsberetningerne og Inspektionsberetningerne skifter saaledes med hverandre: det ene Aar den ene Art Beretninger, det næste Aar den anden.

Den sidst offentliggjorte Samling Regeringsberetninger er forsynet med en tabellarisk Oversigt over Antallet af de Etablissementer, der ved Udgangen af 1884 var underkastede Fabrikloven, og over Antallet af de i dem beskæftigede Arbejdere, fordelt dels mellem de forskellige Kantoner, dels mellem de forskellige Grupper af Industrigrene. Det fremgaar deraf, at paa det nævnte Tidspunkt stod i Schweiz ialt næsten **3000** (nøjagtigt 2969) Etablissementer under Fabrikloven, med godt og vel **140,000** (nøjagtigt 141,737) Arbejdere. Det kan maaske have nogen Interesse ligeoverfor disse Tal fra det lille Schweiz at stille de tilsvarende Tal fra det ganske vist endnu mindre Danmark: i hvert af de to sidste Aar (o: 1884 og 1885) henhørte under Arbejds-tilsynet i Danmark c. 730 Arbejdssteder med c. 25,000 Arbejdere. Medens altsaa i Schweiz 5 pCt. af hele Landets Totalbefolkning er undergivet det offentlige Fabriktilsyn, er Forholdstallet for Danmarks Vedkommende kun c. 1 $\frac{1}{4}$ pCt. Ja selv om man vilde sammenligne det schweiziske Forholdstal med Forholdstallet fra det Sted i Danmark, hvor Industrien hovedsagelig er koncentreret, København, vilde hint Tal fra det hele Schweiz rage betydeligt højere op end det københavnske Forholdstal. Mellem de enkelte schweiziske Kantoner er der imidlertid store Forskelligheder: medens i Uri,

Adler, at Inspektørernes Gage er 6000 fr. om Aaret, hvorhos de for hver Rejsedag faar 5 fr., for hver udenfor Hjemmet tilbragt Nat 7 fr. og desforuden Erstatning for de effektive Rejseudgifter.

Wallis, Obwalden og Freiburg kun mellem 0,3 og 0,8 pCt. af Befolkningen er under Tilsyn, medens i Graubünden, Tessin, Nidwalden, Luzern, Waadt, Neuenburg, Bern, Genf, Schwyz og Appenzell J.-Rh. kun mellem 1 og 3,3 pCt. er under Tilsyn, findes der i de øvrige Kantoner følgende Forholdstal:

	pCt. af Befolkn. under Fabr. Tilsyn
Basel-Land	5,3
Aargau.....	6,6
Schaffhausen.....	6,6
Appenzell A-Rh.	8,0
Solothurn.....	8,1
Zug.....	8,5
Thurgau.....	8,8
Zürich	9,9
St. Gallen.....	10,0
Basel-Stadt.....	15,1
Glarus	25,1

Dette er Forholdstal, som man ikke mange Steder træffer Magen til.

De største absolute Tal paa Arbejdere og Fabriker findes i følgende Kantoner:

	Arbejdere	Fabriker
Kanton Zürich.....	31,343	482
— St. Gallen	21,003	733
— Aargau	13,098	248
— Bern	13,000	215
— Basel-Stadt.....	9,859	117
— Thurgau	8,748	312
— Glarus.....	8,591	73

Man ser, at det ovenfor anførte paafaldende Forholdstal for det lille Glarus skyldes Tilstedeværelsen af nogle faa store Fabriker. Men man ser ogsaa, at St. Gallen (hvis Befolkning er $\frac{1}{10}$ af Danmarks) har ligesaa mange Fabriker under Tilsyn (med næsten ligesaa mange Arbejdere) som hele Danmark. Og i Kanton Zürich (hvis Befolkning er mellem $\frac{1}{6}$ og $\frac{1}{7}$ af Danmarks) er det Antal af Arbejdere, som det Offenlige faar Tilsyn med, endog betydeligt større end det tilsvarende Tal for hele Danmark.*)

*) Folkemængden i de 25 schweiziske Kantoner (resp. Halv-

De Industrigrupper, hvorunder forholdsvis de fleste Fabriker og Arbejdere hører, er Væverier og Spinderier, Broderifabriker, Metalindustri, Ur-, Bijouteri- samt Spilledaasefabriker: Af de ca. 3000 Fabriker og c. 140,000 Fabrikarbejdere i Schweiz faldt nemlig

	pCt. af Fabrikerne	pCt. af Arbejderne
paa Spinderier og Væverier.....	18,0	39,7
— Broderifabriker.....	35,4	13,0
— Metalindustri.....	8,5	11,0
— Ur-, Bijouteri- og Spilledaasefabr.	4,0	7,3

Derefter fulgte Farverier, Papirindustri samt Bogtrykkerier. Tobaksindustrien osv. Men mellem de forskellige Kantoner er der naturligvis store Forskelligheder: Spinderierne og Væverierne findes især i Zürich, Glarus, Basel, St. Gallen, Aargau; — Broderierne aldeles overvejende i St. Gallen, dernæst i Thurgau og Appenzell, medens de andre Kantoner enten ganske eller dog næsten ganske mangler denne Industri; — Metalfabrikerne findes navnlig i Zürich; — Ur- og Bijouteri- samt Spilledaasefabrikerne især i Bern, Solothurn, Neuchâtel og Genf.

Imidlertid maa man jo ved Bedømmelsen af Tal som de ovenførte være paa det Rene med, hvad der forstaaes ved Fabrik. Den schweiziske Lov siger (§ 1), at som »Fabrik«, paa hvilken Fabrikloven finder Anvendelse, maa »enhver industriel Anstalt betragtes, hvor der samtidigt og regelmæssigt beskæftiges et Fler- tal af Arbejdere udenfor deres Boliger i sluttede Rum«. Men denne Definition er just ikke af en saadan Beskaffenhed, at den udelukker Tvivl, — tværtimod! — og i den citerede Paragraf tilføjes det da ogsaa meget viselig, at »naar der hersker Tvivl, om en industriel

kantoner) var den 1. Decbr. 1880 følgende: Kanton Bern 532,000, Zürich 318,000, Waadt 239,000, St. Gallen 210,000, Aargau 199,000, Luzern 135,000, Tessin 131,000, Freiburg 115,000, Neuchâtel 104,000, Genf 102,000, Wallis 100,000, Thurgau 100,000, Graubünden 95,000, Solothurn 80,000, Basel-Stadt 65,000, Basel-Landschaft 53,000, Appenzel A. R. 52,000, Schwyz 51,000, Schaffhausen 33,000, Glarus 34,000, Uri 24,000, Zug 23,000, Unterwalden o. d. W. 15,000, Appenzel J.-R. 13,000, Unterwalden n. d. W. 12,000. (Hele Schweiz 2,8 Millioner.)

Anstalt er at betragte som Fabrik, saa afgøres Sagen definitivt af Forbundsraadet, efter at Beretning fra Kantonalregeringen er bleven indhentet.«

Da Loven i 1878 var traadt i Kraft, foretog de tre Inspektører først i Fællesskab en Række Inspektionsrejser over hele Edsforbundet; de vilde, under Schulers Ledelse, se at sætte sig saaledes ind i deres Bestilling, at de paa en ensartet Maade kunde varetage den. Om disse fælles Inspektionsrejser afgav de udførlig Beretning*), og det første Spørgsmaal, de i denne Beretning tager for sig, er Spørgsmaalet om, hvilke industrielle Anstalter der skal betragtes som Fabriker. Noget Svar paa Spørgsmaalet i Almindelighed finder man rigtig nok ikke her, kun en Anerkendelse af den Sætning, at »fremfor Alt skal Hensyn til Arbejdernes Liv og Sundhed være afgørende«; — derimod prøves det med Hensyn til nogle specielle Industrigræne, Møller, Bryggerier, Blegier, Bogtrykkerier m. m. Med Hensyn til Statens industrielle Anstalter fremhæves det her, hvor urigtigt Staten vilde handle, om den unddrog dem fra Inspektørernes Tilsyn. — I Beretningerne dukker Spørgsmaalet atter og atter op. Inspektøren for 2. Kreds oplyser i sin Beretning for 1880: »I de med Fabriklovens Gennemførelse betroede Kredse er det grundigt blevet diskuteret, om den paagældende Industris Art eller dens Farlighed eller Forretningens Omfang eller Tallet paa de deri beskæftigede Arbejdere skulde være afgørende ved Spørgsmaalet, om en industriel Anstalt falder ind under Loven . . . Som Regel er følgende Grundsætning bleven opstillet: Som »Fabriker« er at betragte saadanne Anstalter, hvor der anvendes Motorer og Transmissioner, hvor der drives sundhedsskadelige Industrier, hvor der anvendes Kvinder og unge Mennesker under 18 Aar, hvor der arbejder over 5 Arbejdere, og hvor forøvrigt de i Fabriklovens § 1 nævnte Betingelser er tilstede. I Forretninger, der ikke er farlige for Sundheden, hvor der hverken findes Kvinder eller unge Mennesker eller Motorer, antages et Minimum af 25 Arbejdere som det afgørende ved Spørgsmaalet, om Forretningen falder ind under Loven.« Men dette er kun »Reglen«; —

*) Bericht der eidgenössischen Fabrikinspektoren über ihre gemeinsamen Inspektionsreisen. Bern, 1879.

der er altsaa Undtagelser. I Beretningerne findes en Mængde Exempler anførte paa, hvorledes de Industri-drivende anspænder deres Opfindsomhed for at finde Udveje til at slippe bort fra Fabrikloven. Imidlertid bemærker Inspektøren i 1. Kreds i sin Beretning for 1884—85, at »nu er der saa temmeligt blevet gjort Ende paa de evindelige Indvendinger mod Betegnelsen som Fabrik.«

Inspektørernes sidst offentliggjorte Beretninger*) fylder en Bog paa 135 Sider. Afsnit I indeholder »Allgemeines«, dels almindelige Bemærkninger om den udfoldede Inspektionsvirksomhed, dels Bemærkninger om Industriens Forhold i Almindelighed eller om enkelte vigtige Industrigrenes. I Afsnit II skildres Fabriklokalernes Beskaffenhed, deres Luftrum, Belysning, Ventilation, Renligholdelse osv. — Afsnit III omhandler de Farer, Arbejdernes Liv og Sundhed er udsat for, de forefaldne Ulykkestilfælde, Maskinernes Indhegning o. Lign. — Afsnit IV behandler Forhold vedrørende Arbejderlister, Fabrikordninger, Lønningsbetalingen og Arbejdstiden. — Kvinde- og Børnearbejdet omhandles særskilt i Afsnit V. — I Afsnit VI omhandles Lovens Gennemførelse ved Avtoriteterne. — Endelig omhandles i Afsnit VII, hvad der er gjort for Tilvejebringelsen af Arbejderboliger, Syge- og Sparekasser, Spiseanstalter, Forbrugsforeninger, Aftenskoler m. fl. »Velfærdsindretninger« — Det fortjener at fremhæves, at Beretningerne er forsynede med Illustrationer: af Arbejderboliger, Beskyttelsesindretninger ved Maskiner m. m. findes adskillige Afbildninger.

Inspektørernes Beretninger suppleres af Kantonal-regeringernes**). Disse 25 Beretninger er saavel kvalitativt som kvantitativt meget forskellige: i 1883—84 leverede St. Gallen den udførligste Beretning (ca. 30 Sider), dernæst Bern og Zürich. De øvrige var for Størstedelen meget magre. I Beretningen fra St. Gallen er der f. Ex. en detailleret Redegørelse for alle de

*) Berichte über die Fabrikinspektion in der Schweiz 1884 u. 1885. Aarau (H. R. Sauerländer), 1886.

**) Bericht der Kantonsregierungen über die Ausführung des Bundesgesetzes betr. die Arbeit in den Fabriken, 1883 u. 1884. Aarau (H. R. Sauerländer), 1884.

Ulykkestilfælde, der i Beretningsaaret forefaldt i Kantonet, — det vil sige, forsaavidt de kom til Myndighedernes Kundskab, hvilket rigtignok kun gælder om maaske en Tredjedel af de virkelig forefaldne Ulykkestilfælde. Der anføres her Ulykkestilfældets Tid og Sted, hvad der foraarsagede det, den Tilskadekomnes Alder og Arbejde, Legemsbeskadigelsens Art, hvorlænge den Tilskadekomne var arbejdsudygtig, hvad Følgen af Ulykkestilfældet blev, og hvilken Erstatning den Tilskadekomne fik. Her et Exempel: den 23de Maj 1884 fandt i Tablat i en Teglfabrik ved et Svinghjul et Ulykkestilfælde Sted; den Tilskadekomne var født 1864, var Fyrbøder, den lille Finger paa den højre Haand revs af og fjerde Finger kvæstedes; i 43 Dage var han fuldstændigt, og i 14 tildels ude af Stand til at arbejde; han helbrededes med Tab af den lille Finger, og fik 1700 Francs udbetalt i Erstatning; men Skadeserstatningsspørgsmaalet maatte afgøres af Domstolene, og de i den Anledning fremsatte Argumenter *pro* og *contra* refereres i Beretningen. — Disse Kantonsregerings-Beretninger er ogsaa i den Henseende af Interesse, at de indeholder endel Oplysninger om den Stemning, den schweiziske Fabriklov møder i forskellige Kredse. De kantonale Regeringsavtoriteter er ingenlunde alle Loven gunstigt stemte; Arbejdsgiverne er det naturligvis heller ikke, og om selve Arbejderne paastaas det, at de ofte har kun lidet sympathetiske Følelser for denne Lov, hvor velment den end erkendes at være. Adskillige af Regerings-Beretningerne søger at motivere disse mindre velvillige Følelser.

Ifølge Loven har de schweiziske Inspektører at holde sig til et mere begrænset industrielt Omraade end de engelske og de østrigske; thi medens Loven for disse har aabnet næsten hele Industrien, fastsætter den schweiziske Lov visse Grænser, navnlig den, at der i de det Offenliges Tilsyn underkastede Arbejdssteder samtidigt og regelmæssigt skal arbejde — udenfor deres Bolig! — et »Flertal af Arbejdere«, (o: i Praxis, som vi saa ovenfor, enten over 5 eller over 25 Arbejdere). Men trækker i Schweiz Loven saaledes visse Grænser — der helst ikke burde være dragne! —, saa medfører paa den anden Side de schweiziske Forholds Lidenhed, at hele det Omraade, der ligger indenfor

de af Loven stukne Grænser, virkeligt kan blive taget under Observation. Hvad saa Loven end siger, har Inspektørerne i de smaa Lande i Kraft af de faktiske Forhold den Fordel fremfor Inspektørerne i de store Lande, at de kan overskue hele det Omraade, der er aabnet for dem. I Østrig og England har Loven aabnet et uhyre stort Omraade for Inspektørerne; men de faktiske Forhold forbyder, at det Hele tages under Inspektion. I flere Retninger er det langt lettere for de smaa Lande at anstille socialstatistiske Undersøgelser, — naar de bare vil det. Af flere sociale Forhold er det de smaa Lande muligt at give et langt fuldstændigere Billede, end de store Lande kan det. De schweiziske Inspektører har erkendt dette. De har forstaaet, at naar der forlanges Beretninger af dem, og naar disse Beretninger skal offentliggøres, maa Meningen aabenbart være, at Beretningernes Form, Omfang og Indhold skal være af en saadan Beskaffenhed, at det store Publikum virkelig kan læse dem — med Nytte. Det forslaar ikke at nedskrive nogle faa tørre Tal, som i det Højeste kun en enkelt Fagmand er i Stand til at bringe noget ud af. De Iagttagelser, Inspektørerne gør i Embedsmedfør, skal meddeles i Beretningerne, — ogsaa selv om de ikke kan udtrykkes i Tal; Inspektørerne skal ikke være bange for at meddele, hvad de har set paa en livlig og anskuelig Maade, paa en Maade, der kan gøre Indtryk paa det store Publikum, der har Interesse af at komme til en klar Erkendelse af Industriens og de industrielle Arbejders Forhold. De schweiziske Inspektører vidste, hvad deres engelske Kolleger havde udrettet gennem deres Beretninger, hvorledes de i en iøjnefaldende Grad havde støttet Lovgivningsarbejdet, og hvorledes de havde samlet rigt Stof for Socialforskerne. De schweiziske Inspektører satte sig for at levere Beretninger, der kunde være lige saa nyttige, som de engelske havde været det. Og naar de schweiziske Inspektører nu ser, hvilke udmærkede Beretninger deres Kolleger i Østrig i de sidste to Aar har leveret, saa vil de ogsaa bestræbe sig for at komme op i Højde med dem; — derfor borger den overlegne Aand, der behersker den schweiziske Inspektion. Endelig erkender de schweiziske Inspektører, at da

nu deres Land er saa lille, at dets industrielle Forhold og Arbejderforhold kan overskues, saa bør denne Omstændighed ogsaa drages til Nytte paa en saadan Maade, at deres Beretninger bliver fuldstændigere, end Beretningerne fra de store, vanskeligt overskuelige Distrikter rimeligvis vil kunne blive.

Aleksis Petersen-Studnitz.